COTROCENII ÎN TIMPUL LUI BARBU DIMITRIE ŞTIRBEI

Mihai Ipate

I. Scurtă caracterizare a ansamblului de la Cotroceni înainte de Barbu Ştirbei

Ansamblul (compus din mănăstire, biserică, palat domnesc, pavilion, obahtă, anexe) a cunoscut după 1821 o perioadă de decădere care a durat până la domnia lui **Barbu Dimitrie Ştirbei** (1849–1853, 1854–1856). Referitor la această problemă, iată ce nota preotul **Grigore Musceleanu**, martor ocular, cu privire la starea jalnică, dezolantă în care se afla mănăstirea înainte de refacerea efectuată de Ştirbei: *„...se afla în cea mai desăvârşită mizerie, în cea mai desăvârşită dărăpănare, în dreapta şi în stânga ruine înfiorătoare"* [1]. De asemenea, contrar moralei creştine şi uzanţelor specifice unui astfel de lăcaş *„... nimenea nu -şi căuta nici azil nici o bucată de pâine de la această casă ca şi de la celelalte ce să administrează de egumenii greci"* [2]. Nici practicării cultului nu i se acorda atenţia cuvenită, în biserică slujind doar un singur preot şi un dascăl, după cum menţiona, pe bună dreptate, acelaşi preot Musceleanu [3].

II. 1852 – an esenţial în istoria ansamblului Cotroceni

Evoluţia istorică şi arhitectonică a ansamblului de la Cotroceni cuprinde câteva momente esenţiale: **primul** este legat de ctitorirea mănăstirii şi a caselor domneşti de către Şerban Cantacuzino, **al doilea** fiind legat de numele domnitorului tehnocrat Barbu Dimitrie Ştirbei care reface şi măreşte ansamblul. Astfel, în 1852 reface şi modernizează mănăstirea casele domneşti, pavilionul, obahta (corpul de gardă), anexele, înfiinţează grădina Cotroceni; de asemenea, legătura cu oraşul este asigurată printr-o cale modernă de acces şi anume prin şoseaua cu acelaşi nume. Astfel, la mijlocul secolului trecut, Cotrocenii se prezentau sub o faţă nouă. În aceeaşi ordine de idei trebuie menţionat faptul că modernizarea acestor locuri nu este un fapt singular în epocă, ci se înscrie în ansamblul modernizărilor care au loc în ţară, în general şi în Bucureşti, în particular. Cu această ocazie, menţionez doar câteva exemple cu referire la Capitală: pavarea drumurilor, inaugurarea noii clădiri a Teatrului Naţional – la 31 decembrie 1852, reamenajarea grădinii Cişmigiu (inaugurată şi ea în acelaşi an), refacerea bisericii de la Curtea Veche [4].

Palatul Cotroceni

a) *arhitectura*

După refacerea efectuată de domnitorul Ştirbei în 1852 [5], palatul de la Cotroceni avea un aspect *neoclasic*. Modificările realizate cu această ocazie au survenit pe orizontală şi nu pe verticală. Astfel, construcţia avea, ca şi mai înainte,

---

[1] *Calendarul antic pe 1862 scos de preot Grigore Musceleanu*, Bucureşti 1862, pag. 91.

[2] *Ibidem*.

[3] *Ibidem*.

[4] Nicolae Stoicescu, *Repertoriul bibliografic al monumentelor feudale din Bucureşti*, Editura Academiei, Bucureşti, 1963, pag. 197.

[5] Despre refacere, vezi Arhivele Naţionale, *Fond Obştescul Control al Ţării Româneşti*, Dosarele 597/1852, 598/1852, care se referă numai la această problemă şi care sunt în continuare detaliate pe file.

www.muzeulbucurestiului.ro,/ www.cimec.ro

parter şi etaj. Planul palatului precum şi modificările au fost făcute de către arh. **Anton Hefft**, şeful **Despărţirii de arhitectură** din cadrul Ministerului din Lăuntru, iar cel care s-a ocupat cu mobilarea palatului a fost clucerul **Constantin Pencovici**, şeful Secţiei Lucrărilor Publice din acelaşi departament [6].

Sub aspectul arhitecturii exterioare şi interioare, palatul se înscrie în linia tradiţională din Ţara Românească a acestui tip de locuinţă, caracterizată prin existenţa următoarelor spaţii şi destinaţiile lor:

pivniţe şi două caturi (parter şi etajul întâi)
parter ocupat cu încăperi anexe
etajul destinat locuinţelor domneşti şi spaţiilor oficiale, de protocol

Aceeaşi compartimentare, pe verticală şi pe orizontală este întâlnită şi la celelalte palate domneşti şi boiereşti din aria amintită anterior. În această ordine de idei menţionăm câteva exemple: Curtea Veche, Curtea Arsă, palatul lui Dinicu Golescu de pe Podul Mogoşoaiei, palatele lui Brâncoveanu (cel din actuala Piaţă a Unirii – dispărut în a doua jumătate a secolului trecut – şi cel de la Mogoşoaia, palatul Ghica Tei.

Deşi se afla într-un spaţiu înconjurat de edificii monahale, palatul de la Cotroceni avea, pe toate laturile sale numeroase ferestre, era bine luminat, nefiind o construcţie întunecoasă. Acesta a fost şi unul dintre motivele pentru care apare în presa vremii sub titulatura de *„vesela rezidenţă"* [7].

Pentru a putea ajunge la palat trebuiau străbătute cele două curţi ale mănăstirii, iar accesul în reşedinţă se făcea urcând treptele unei scări mari de piatră, deasupra căreia s-a aşezat *„o streaşină de tinichea sprijinită pe stâlpi de fier"* [8].

Această scară de onoare era amplasată în prima curte interioară – unde se afla şi biserica. Domnitorul mai putea ajunge în apartamentele sale urcând o altă scară de fier în formă de melc (adusă de la Viena), aflată la capătul aripii dinspre sud, lângă gang [9]. Pe latura de nord a palatului se aflau două frontoane care completau arhitectura palatului [10]. În ceea ce priveşte compartimentarea, situaţia se prezenta astfel: în partea de sud-est se găsea apartamentul domnitorului, iar în capătul opus, în aripa de nord, apartamentul doamnei – care cuprindea mai multe odăi decât cel al soţului. În partea centrală se afla marele salon, cea mai mare încăpere a palatului.

Dar să parcurgem încăperile palatului folosind documentele întocmite cu ocazia mobilării [11]. Ele au fost numerotate de la 1 la 13, începând cu apartamentul domnului:

Salonul de lucru şi de dormit al Măriei Sale
Odaia de lângă prezisul salon
Salon cel mic de adăstat
Odaia camendinerului
Gangul (care în cele două extremităţi era mărginit de două firide rotunde)
Odaia adjutanţilor
Salonul cel mare

[6] *Ibidem*, Dosar 598/1852, fila 23.
[7] *Vestitorul românesc*, gazeta semi oficială, No. 83/1852.
[8] Arhivele Naţionale, *Fond Obştescul Control al Ţării Româneşti*, Dosar 598/1852, fila 3.
[9] *Ibidem*, fila 2, vezi şi planul palatului.
[10] Vezi, mai sus, planul palatului.
[11] Arhivele Naţionale, *Fond Obştescul Control al Ţării Româneşti*, Dosar 589/1852, fila 7.

www.muzeulbucurestiului.ro / www.cimec.ro

Salonul de primit al Măriei Sale Doamna
Salonul de prânzit
Salonul cel mic al Măriei Sale Doamna
Odaia de dormit a Doamnei
Gangul de lângă apartamentul Doamnei
Odaia camerierelor

b) *arta decorativă*

În ceea ce priveşte decoraţia interioarelor, pentru a putea contura o imagine, este necesar apelul la studiul comparativ, deoarece documentele cercetate: listele şi inventarele cu mobilierul cumpărat, reparat şi repartizat pe camere, sunt departe de a da posibilitatea încadrării într-un stil sau altul. Am folosit, pentru a recrea o imagine din epocă, scrierile **Aureliei Ghica**, născută Soubrian, nora domnitorului Grigore Dimitrie Ghica (1822–1829), care a stat în mai multe rânduri în Ţara Românească, începând cu 1848. Iată ce scria în **La Valachie moderne**: *„Prima oară când am luat parte la o serată românească, am fost mirată. Adusesem cu mine ideea de superioritate care nu ne părăseşte niciodată şi acel fel de dispreţ care dăineşte adesea imparţialităţii judecăţii noastre. (...) Casele boierimii româneşti au o grandoare care place... Saloanele, de 10 ori mai mari decât saloanele din Paris, sunt mobilate cu eleganţă, fără a fi atins acea perfecţiune de* [de a fi încărcate] *cu fleacuri ce fac la noi să se asemene unor magazine de curiozităţi. Covoarele şi tapiseriile sunt din Franţa, mobilele din Viena, sobele construite din cărămizi, majoritatea în formă de coloane, au ceva monumental... Absenţa tablourilor, a statuilor şi a orcărui obiect de artă îţi reaminteşte cel mai mult depărtarea de patrie. Această nevoie de recreere a ochilor, a acestei admiraţii intime a spiritului nu a apărut încă la această naţiune, care pare mai degrabă să fi ascultat unui rest de senzualism oriental, apropiindu-şi însă atât de iute toate creaţiile de lux“* [12]. Desigur, palatul de la Cotroceni nu făcea excepţie, ci se încadra în această descriere, care atestă luxul, bunul gust al celor care l-au amenajat, în concordanţă cu spiritul epocii. Mai mult, spre deosebire de imaginea creionată de Aurelie Ghica, în palat erau prezente obiectele de artă decorativă [13]. Referitor la mobilarea palatului, domnitorul Barbu Ştirbei s-a preocupat îndeaproape de această problemă. Faptul reflectă amprenta personalităţii sale cultivate, metodice şi organizate, înclinată spre lucru bine făcut şi temeinicie, durabilitate (un exemplu fiind chiar atenţia permanentă acordată acestui ansamblu). Astfel, au fost comandate şi aduse de la **Viena** numeroase mobile: scaune, oglinzi, paturi cu baldachin, policandre, canapele, noptiere [14]. Tot de la Viena au fost aduse şi draperii de mătase [15]. Cu furnizorii vienezi a luat legătura clucerul Constantin Pencovici, după cum o atestă corespondenţa aflată în Fondul Obştescul Control al Ţării Româneşti aflat la Arhivele Naţionale [16]. Restul mobilierului a fost reparat sau a fost comandat altul nou la meşterii străini din Bucureşti [17]. Au fost puse perdele noi la ferestre, înlocuite draperii, ciucurii lor, covoarele vechi şi uzate au fost schimbate cu altele noi. De asemenea, au fost zugrăvite interioarele, dușumeaua din salonul de

[12] Aurelie Ghika, La Valachie moderne, pp. 55–57.
[13] Arhivele Naţionale, *Fond Obştescul Control al Ţării Româneşti*, Dosar 598/1852, fila 30.
[14] *Ibidem*, fila 3, la salonul cel mare.
[15] *Ibidem*, fila 18.
[16] *Ibidem*, filele 2–3.
[17] *Ibidem*, fila 3.

www.muzeulbucurestiului.ro / www.cimec.ro

prânzit a fost ceruită, uşile au fost capitonate, mascate de draperii [18]. Esenţele folosite la mobilier erau cele de nuc (mai ales), frasin, mahon. În cromatica odăilor predominau: roşul (salonul mic **„de adăstat"**, salonul cel mare, salonul de prânzit, salonul mic al doamnei), albul (salonul de primire al doamnei, dormitorul doamnei), albastrul (odaia de lângă salonul de lucru al domnitorului).

Au fost făcute şi câteva modificări, ca de exemplu: la salonul de lucru şi de dormit al domnitorului s-a înlocuit o fereastră cu o uşă dublă, aşezându-se scara în formă de melc; de asemenea, la salonul de prânzit, pentru înlesnirea comunicării între salonul de primire al doamnei şi celelalte odăi ale apartamentului său s-a ridicat un perete cu geamlâcuri (perete acoperit cu stofă încreţită), iar paralel cu el unul din paiantă pentru a opri mirosul provenit de la pivniţe; în odaia cameristelor pardoseala de cărămidă a fost înlocuită cu duşumeala de scânduri [19] – amănunt care atestă modernizarea construcţiei, căci până în primele decenii ale secolului al XIX-lea era folosită pardoseala din cărămidă, după cum menţionează Ion Ghica [20].

Din **planul** întocmit de către arhitectul Hefft, datat 3 martie 1852, rezultă şi modul în care a fost decorat palatul, pe camere, cu mobilier [21], mobilier care, spre deosebire de perioada anterioară s-a îmbogăţit şi diversificat (după cum am arătat). Odăile era încălzite cu sobe nemţeşti [22]. Parterul cuprindea patru încăperi, iar subsolul două pivniţe [23], una mică şi alta mare. Arhitectura acestora (asemănătoare cu cea a celor de la Curtea Veche) caracterizată prin armonie şi amplitudine se păstrează şi astăzi intactă datorită durabilităţii construcţiei executate de meşterii epocii lui Şerban Cantacuzino.

În rândul caselor domneşti se aflau două hambare de cărămidă, iar dedesubtul lor o vărzărie şi o magazie [24].

Mănăstirea Cotroceni

Domnitorul Ştirbei nu s-a rezumat doar la refacerea palatului domnesc de la Cotroceni şi a anexelor sale, ci a refăcut şi mănăstirea [25]. La mijlocul secolului trecut ea se prezenta astfel:

* în prima curte se aflau casele egumeneşti, biserica, un puţ de piatră, chiliile, clopotniţa;
* în a doua curte se aflau grajdurile şi un şopron.

I. **Prima curte**

Biserica

Piesa centrală a ansamblului monahal nu mai avea strălucirea de altădată. Cauzele sunt multiple: cutremurele, lipsa de interes din partea locatarilor mănăstirii. Cu toate acestea, domnitorul s-a preocupat de repararea bisericii. Este reflectată şi aici politica de ofensivă a domnitorilor pământeni orientată spre intrarea în legalitate

[18] *Ibidem.*
[19] *Ibidem*, fila 29.
[20] Ion Ghica, Opere, vol. 2, Editura de Stat pentru Literatură şi Artă, pag. 304, Bucureşti, 1956.
[21] Arhivele Naţionale, *Fond Ministerul Cultelor şi Instrucţiunii Publice,* Dosar 4206/1855, fila 6.
[22] *Ibidem.*
[23] *Ibidem.*
[24] *Vestitorul românesc, gazeta semi-oficială,* anul XVIII, no. 37, miercuri, 13 mai 1853.
[25] *Ibidem.*

www.muzeulbucurestiului.ro / www.cimec.ro

a activității egumenilor greci, de respectare a tradiției, a testamentului ctitorului, de controlare a administrării averii mănăstirii (buna administrare putea pune la dispoziție sumele de bani necesare menținerii în bune condiții a mănăstirii, implicit a bisericii), pentru a putea fi respectate atât cele legate de cult cât și dorințele domnilor care închinaseră mănăstirile cu scopuri precise. Revenind la cauzele menționate anterior, amintim cutremurul din 1802 care a distrus turlele (în număr de patru) și a afectat și restul bisericii (de exemplu pictura murală executată de **Pârvu Mutu**, unul dintre cei mai reprezentativi pictori de biserică ai evului mediu românesc, pictor personal al familiei Cantacuzine), pe cel din 1838 care și el a afectat-o. Ceea ce a început natura a terminat nepăsarea celor care aveau obligația de a veghea la buna stare a lăcașului de cult. Cu toate acestea, domnitorul Barbu Știrbei *„meremetisește"* biserica ștergând urmele lăsate de cauzele amintite. Cele două turle, rezidite după cutremurul din 1802, au fost și ele reparate și ambele învelite cu tablă nouă [26]. Amănunt nu lipsit de importanță căci în epocă erau numeroase turle acoperite cu șindrilă sau olane. El atestă grija domnitorului față de acest lăcaș de cult și se înscrie în preocupările sale edilitare care au inclus și refacerea altor mănăstiri și biserici.

Odoarele bisericii

Mărturiile despre aspectul interior al edificiilor, fie că sunt de cult, fie că sunt laice sunt destul de puține. Ele se rezumă mai ales la reședințele oficiale domnești – și nu la toate – ori la anumite biserici sau mănăstiri. În cele mai multe cazuri mărturiile provin de la călătorii străini, dar și acelea sunt destul de sumare și obiective. Sub acest aspect, ansamblul de la Cotroceni nu face excepție. Mai mult, lucrurile se complică datorită poziției sale de la marginea Bucureștilor, a părăginirii sale până la refacerile și modernizările din perioada Știrbei, a multiplelor părți componente ale ansamblului care nu reprezentau toate un interes deosebit și nici nu au fost vizitate din acest motiv. Cu atât mai mult, sunt rare descrierile obiectelor care făceau inventarul acestor spații. În acest sens o surpriză plăcută a reprezentat-o mărturia preotului Gr. Musceleanu – deci un om în domeniu, a cărui descriere era în cunoștință de cauză. Referindu-se la mănăstirea Cotroceni, preotul alătură textului inscripțiilor și o descriere a odoarelor aflate în biserică. De altfel, este singura descriere a acestor obiecte de cult pe care am aflat-o până în prezent. Ea completează datele sumare furnizate de catagrafiile mănăstirii întocmite cu ocazia diferitelor înlocuiri de egumeni de-a lungul epocii moderne, ori actele anterioare emise de la ctitor încoace. Descrierea menționată apare în *„Calendarul antic scos la București în 1862"*, calendar întocmit de Grigore Musceleanu și a apărut între 1862–1875.

Din nefericire, preotul a fost împiedecat, după cum menționează, de către egumenul de la Cotroceni să studieze odoarele, să copieze inscripțiile aflate pe unele dintre ele. Dacă ar fi fost lăsat, preotul Musceleanu ar fi transmis posterității o descriere completă a odoarelor aflate în biserica Cotroceni. Descrierea ar fi fost foarte valoroasă cu atât mai mult cu cât alte documente – precum catagrafiile – sunt foarte zgârcite cu aceste valori ale patrimoniului național, iar fotografia era la începuturile sale – nepunându-se problema fotografierii nici măcar a bisericii, cu atât mai puțin a obiectelor aflate în interiorul său. Preotul Musceleanu nu a fost lăsat să studieze odoarele deoarece călugării, în frunte cu arhimandritul, nu doreau existența unui inventar detaliat, cu descrierea obiectului, căci acest fapt îngreuna posibilitatea

[26] *Ibidem.*

www.muzeulbucurestiului.ro / www.cimec.ro

înlocuirii unora dintre ele, cu atât mai mult cu cât o parte a odoarelor nici nu se aflau la mănăstire – cum ar fi fost firesc, ci în apartamentul arhimandritului de la hanul Şerban Vodă [27]. Cu toate aceste opreliști, preotul Musceleanu a reuşit să transcrie unele inscripţii aflate pe anumite obiecte de cult aflate în biserică.

Referitor la odoare, preotul Musceleanu nota: „*Într-această biserică se găseşte următoarele obiecte care sunt foarte preţioase, şi care nu se găseşte la nici una din cele ce se administrează de egumenii greci, cauza este că, egumenul ce o administrează se trimite de către 20 de monastiri din Muntele Aton (Sfântagora) şi neînţelegându-se 20, asupra fiecărui obiect ce ar fi luat, neputându să-l împartă, a rămas ca prin minune până astăzi când crezu că n-o să se mai poată înstreina, d-aceia din toate monastirile administrate de greci Cotrocenii este mai avută de veşminte vechi şi preţioase*“ [28]. În continuarea textului sunt descrise câteva dintre aceste preţioase odoare.

Casele egumeneşti

Spre miazăzi se aflau casele egumeneşti, în acelaşi stil neo-clasic. Aveau parter şi etaj. La parter, se găseau trei odăi de locuit şi o magazie. Etajul cuprindea cinci încăperi toate încălzite cu sobe nemţeşti. La ele se ajungea urcând o scară răsucită. Casele egumeneşti erau învelite cu tablă. În rândul acestor case, spre apus, se mai afla o construcţie cu cinci odăi, dintre care o odaie cuhnie (dotată cu maşină de gătit). Casele egumeneşti erau încălzite cu sobe nemţeşti [29]. După cum se poate observa din această descriere, egumenul avea o locuinţă mare la dispoziţie, dotată cu facilităţile vremii.

Chiliile

Perpendicular cu casele egumeneşti se aflau chiliile: câte patru la dreapta şi la stânga clopotniţei. De fiecare parte, în capete, se găseau câte o cuhnie (în dreapta cea mică, iar în stânga cea mare) şi o magazie. În cuhnia mare s-a reparat cuptorul, s-a reparat maşina de gătit, s-a tăiat în zid un nou coş, au fost aduse şi aşezate două cazane mari de apă la două vetre de cărămidă [30]. În faţa chiliilor era o galerie cu stâlpi de piatră. Încălzitul chiliilor se făcea cu ajutorul sobelor. Odăile erau învelite cu olane.

Clopotniţa, învelită cu tablă, avea trei clopote dintre care două erau mari. Încă din 1850, Ştirbei a dorit aşezarea în clopotniţă a unui ceasornic. În acel an nu s-a putut pune din cauza ocupării mănăstirii de către trupele turceşti [31], iar ulterior, datorită dezinteresului egumenilor s-a tot amânat aşezarea lui [32]. La baza clopotniţei se afla poarta, care făcea legătura cu a doua curte a mănăstirii.

[27] Date despre refacerea mănăstirii se află în numeroase dosare care tratează pe larg această problemă, cf. Arhivele Naţionale, *Fond Ministerul Cultelor şi Instrucţiunii Publice*, Dosarele 2313/1850, 4184/1853, 4050/1854, 4206/1855, *Fond Obştescul Control al Ţării Româneşti,* Dosar 598/1852, Biblioteca Academiei, *Manuscris românesc* nr. 720, detaliate, pe file, mai jos.

[28] Arhivele Naţionale, *Fond Ministerul Cultelor şi Instrucţiunii Publice,* Dosar 4206/1855, fila 2.

[29] Grigore Musceleanu, *op. cit.*, pag. 92.

[30] *Ibidem*, pp. 89–91.

[31] Arhivele Naţionale, *Fond Ministerul Cultelor şi Instrucţiunii Publice,* Dosar 4206/1855, fila 6.

[32] Arhivele Naţionale, *Fond Obştescul Control al Ţării Româneşti,* Dosar 598/1852, fila 12.

www.muzeulbucurestiului.ro / www.cimec.ro

II. **A doua curte**

În partea dreaptă se aflau două grajduri de cărămidă, cu stâlpi de piatră, cu o odaie pentru vizitiu, pardosită cu cărămidă. Grajdurile erau acoperite cu olane [33].

În partea stângă s-a reclădit un șopron de cărămidă, compartimentat în trei, acoperit și el tot cu olane [34].

Mănăstirea era înconjurată de un zid masiv de cărămidă.

Pavilionul

Denumit la început **chioșc**, pavilionul a fost construit în jurul anului 1780, în timpul domniei lui **Al. Ipsilanti**, dar a fost și el refăcut de către Barbu Știrbei [35]. Avea o formă pătrată, iar nivelul de călcare era mai înalt decât cel al primului cat al caselor domnești. Din foișor, privind spre Dâmbovița, se înfățișa privirii o întinsă panoramă a Bucureștilor.

În catagrafia mănăstirii Cotroceni din 27 februarie 1855 [36], acest pavilion este descris astfel: *„Spre miazăzi de la casele domnești se află chioșcul de zid reparat din nou și zugrăvit, având 16 stâlpi de piatră, învelit cu tinichea albă și pardosit cu scânduri de brad, dedesuptul căruia este o magazie cu ușile căptușite cu fier"*. Pavilionul, datorită poziției și perspectivei pe care o oferea a fost folosit și ca loc de ospețe, la care era folosită *„o masă mare de mâncare"* [37], iar seara, când își făceau apariția țânțarii era trase perdelele puse între coloane [38]. Acestea aveau capitele tip compozit, fiind decorate cu frunze de acant, bazele erau prismatice, decorate cu motive florale, iar fusul canelat [39].

Obahta

Corpul de gardă al palatului, aflat în apropierea pavilionului, lângă gang, a fost la rândul său renovat. S-au efectuat, de asemenea, în luna mai lucrări de dulgherie. S-a refăcut mobilierul și s-a completat, iar în fața obahtei s-a realizat o dușumea de scânduri având o suprafață de 35 m^2, pentru rastelul puștilor, în număr de 30 [40].

Grădina de la Cotroceni

1852 este un an esențial în istoria acestei grădini. De ce esențial? Pentru că el marchează chiar înființarea sa, începuturile sale, începuturi pe care le-am reconstituit pe baza a numeroase documente ale vremii. Astfel, în 1847, a fost chemat de la Berlin grădinarul peisagist **Wilhelm Mayer**, în vederea alcătuirii planului de înfrumusețare și îngrijire a tuturor grădinilor [41]. Dorința domnitorului Barbu Știrbei pentru modernizarea orașului București este reflectată și în grija cu care s-a lucrat la realizarea acestei grădini. Domnul a hotărât înființarea ei în 1851 [42]. Lucrările au

[33] Arhivele Naționale, *Fond Ministerul Cultelor și Instrucțiunii Publice*, Dosar 2313/1850, fila 4.
[34] *Ibidem*, filele 15–16, *ibidem* Dosar 4184/1855, filele 1–2.
[35] *Ibidem*, fila 19.
[36] *Ibidem*.
[37] Arhivele Naționale, *Fond Obștescul Control al Țării Românești*, Dosar 598/1852, filele 3, 27, 28.
[38] Arhivele Naționale, *Fond Ministerul Cultelor și Instrucțiunii Publice*, Dosar 4206/1855, fila 6.
[39] Arhivele Naționale, *Fond Obștescul Control al Țării Românești*, Dosar 598/1852, fila 27.
[40] *Ibidem*, fila 28.
[41] Descriere realizată după martori fotografici.
[42] Arhivele Naționale, *Fond Obștescul Control al Țării Românești*, Dosar 598/1852, fila 27, filele 6, 11, 19.

www.muzeulbucurestiului.ro / www.cimec.ro

demarat în luna februarie a anului următor [43] (deci încă din iarnă, demonstrând o serioasă şi grabnică dorinţă de realizare a grădinii) [44]. Planul a fost întocmit de către Mayer [45] (Directorul Grădinilor Publice). Pentru lucrarea grădinii a fost asigurată de la buget suma de 53 391 lei, sumă depăşită în final, pe parcurs apărând diferite cheltuieli peste buget [46]. În acest sens fiind sugestiv ceea ce scria, la 10 octombrie, Departamentul Trebilor din Năuntru Comisarului Grădinii Cişmigiu care avea în sarcină realizarea grădinii Cotroceni: *„...iarăşi se văd cheltuieli de prisos la acea grădină..."* [47]. Lucrările au avut un caracter complex şi sistematic. Amenajarea acestei grădini necesita o muncă imensă şi bine organizată. A fost efectiv schimbată faţa locului. S-au făcut nivelări [48], au fost astupate gropile, asanate bălţile, zonele mlăştinoase dinspre râul Dâmboviţa cu pământ adus din deal [49], au fost plantaţi sute de copaci (mai precis 690 plopi şi salcâmi, aduşi de la pepiniera grădinii Kisseleff şi din grădina Cişmigiu [50]), s-au plantat flori, s-a pus gazon [51]. Astfel au fost făcute, cu căruţele mii de transporturi de pământ, nisip, piatră [52], de asemenea, aduşi 80 de saci cu floare de fân [53], copaci, sămânţă de iarbă. S-au tăiat drumuri prin grădină [54], drumuri acoperite cu nisip şi având o suprafaţă de 1160 stânjeni pătraţi (aproximativ 2200 m^2) [55]. S-a ridicat o magazie din scânduri pentru unelte, s-au pus bănci şi s-a împrejmuit grădina [56].

Au fost folosiţi zeci de lucrători, în perioada cuprinsă între lunile februarie–iulie, pentru ca în perioada de maximă desfăşurare a lucrărilor – luna iunie – numărul lor a ajuns în luna iunie la **132** ! [57]. Din august s-a renunţat la zilieri şi au fost tocmiţi oameni cu luna [58]. Alături de aceşti lucrători se aflau Matei Karl – primul grădinar al Cotrocenilor [59], 6, iar apoi 7 paznici [60], câţiva sacagii, căruţaşi. Conductorul lucrărilor era V. Nedelcovici [61], iar ing. **Orăscu** [62] a verificat lucrarea. Pe această cale aflăm date interesante despre munca salariată (numărul lucrătorilor, categoria din care făceau parte – reflectând diviziunea socială a muncii, modalităţile de plată: pe zi, pe lună, cu ce sumă erau plătite) exemplul de la Cotroceni putând fi integrat într-o imagine mai largă, referitoare la difuziunea formelor capitaliste de muncă în perioada dată.

[43] George Potra, *Din Bucureştii de ieri*, vol. I, Ed. Ştiinţifică şi Enciclopedică, Bucureşti, 1990, pag. 323.
[44] Arhivele Naţionale, *Fond Obştescul Control al Ţării Româneşti*, Dosar 595/1852, fila 2.
[45] *Ibidem*, fila 4.
[46] *Ibidem*.
[47] *Ibidem*, fila 55.
[48] Arhivele Naţionale, *Fond Obştescul Control al Ţării Româneşti*, Dosar 596/1852, fila 2.
[49] Arhivele Naţionale, *Fond Obştescul Control al Ţării Româneşti*, Dosar 593/1852, fila 66.
[50] Arhivele Naţionale, *Fond Obştescul Control al Ţării Româneşti*, Dosar 595/1852, fila 3.
[51] *Ibidem*, fila 37.
[52] *Ibidem*, fila 3.
[53] *Ibidem*, fila 17.
[54] Menţionate numărul lor în acelaşi fond, Dosar 595/1852.
[55] *Ibidem*, fila 3.
[56] *Ibidem*, fila 4.
[57] *Ibidem*, fila 3.
[58] *Ibidem*.
[59] Arhivele Naţionale, *Fond Obştescul Control al Ţării Româneşti*, Dosar 593/1852, fila 43.
[60] Arhivele Naţionale, *Fond Obştescul Control al Ţării Româneşti*, Dosar 412/1852, fila 48.
[61] *Ibidem*, fila 64.
[62] *Ibidem*, filele 2–4, 6 în luna mai, iar în lunile iunie–octombrie 7.

www.muzeulbucurestiului.ro / www.cimec.ro

La sfârşitul lunii octombrie, domnitorul Barbu Ştirbei, stând la Cotroceni şi-a arătat nemulţumirea faţă de starea drumurilor din grădină din cauza ploilor, cerând încheierea unui contract pentru refacerea lor şi tăierea unui mal care dădea spre şosea, ceea ce atestă dorinţa domnului de a se menţine şi întreţine lucrarea în bună stare [63]. Lucrările au continuat până la sfârşitul anului, când, în linii mari, grădina era terminată. Mai trebuie menţionat faptul că lucrările de la grădina Cotroceni au fost date în antrepriză prin licitaţie publică [64].

Şoseaua de la Cotroceni

Pentru asigurarea unei bune şi rapide legături cu oraşul era necesară o cale de acces modernizată. Pentru aceasta a fost întocmit un plan [65], pe baza căruia se reface vechiul drum care ajungea la mănăstire. Astfel, la sfârşitul lunii noiembrie a anului 1851 se publică în *„Buletinul Oficial"* înştiinţarea referitoare la licitaţia pentru construirea şoselei [66], iar în luna martie a anului următor se face cunoscută ţinerea unei licitaţii pentru a se da în antrepriză terminarea şoselei Podului de Pământ şi a celei de la Cotroceni, care pornea din prima [67]. În luna mai este repetat anunţul privind ţinerea licitaţiei deoarece, la datele stabilite pentru anterioara licitaţie nu se arătaseră doritori [68]. În luna septembrie se pavează drumul dinspre palat rămânând de terminat porţiunea care se intersecta cu şoseaua Podului de Pământ [69].

Bariera de la Cotroceni

Primele date despre bariera de la Cotroceni datează din anul 1852 [70]. În planul oraşului Bucureşti realizat de **Borroczyn** în acelaşi an bariera de la Cotroceni nu exista. Este posibil ca planul să fi fost realizat înainte de înfiinţarea acesteia şi din acest motiv ea nu este inclusă. Existenţa acestei bariere – în 1852 – este atestată de documentele emise de către Eforia Drumurilor şi Departamentul din Lăuntru care au propus noi taxe – menite să asigure întreţinerea şoselelor sistematice şi înfiinţarea altora noi – la barierele de pe Uliţa de Pământ şi Şoseaua Cotroceni. Propunerea este înaintată lui vodă care pune următoarea rezoluţie: *„La aceste bariere de ce o asemenea ecsepsie, ca peste legiuitele parale patru de vită să mai plătească altă tacsă ce nu să ia după la celelalte bariere? Nu o putem încuviinţa"* [71].

Existenţa acestei noi bariere bucureştene atestă cuprinderea zonei Cotrocenilor în oraş şi, implicit, extinderea Capitalei. *Deci, începând cu anul 1852, Bucureştii cuprindeau şi Cotrocenii.*

Fântâna Brâncoveanului

După cum am arătat mai sus, domnitorul nu s-a preocupat numai de refacerea palatului ci şi de restul ansamblului, de zona înconjurătoare: amenajarea grădinii. În acest sens a hotărât şi repararea fântânii de la poalele dealului, cunoscută şi sub

[63] *Ibidem*, fila 54.
[64] *Ibidem*, fila 56.
[65] *Ibidem*, fila 86.
[66] Arhivele Naţionale, *Fond Obştescul Control al Ţării Româneşti*, Dosar 595/1852, fila 86.
[67] *Buletinul Oficial al Principatului Ţara Românească*, No. 23, pag. 89.
[68] *Ibidem*, No. 107, pag. 426.
[69] *Ibidem*, No. 23, pag. 89.
[70] *Ibidem*, No. 37, pag. 145.
[71] Arhivele Naţionale, *Fond Obştescul Control al Ţării Româneşti*, Dosar 595/1852, fila 62.

www.muzeulbucurestiului.ro / www.cimec.ro

numele de fântâna Brâncoveanului sau chioşcul Brâncoveanului. În vara anului 1852, Sfatul Orăşenesc s-a ocupat de repararea fântânii. Cu toate acestea, în toamnă, era tot seacă, fapt care l-a nemulţumit pe domn. În cele din urmă, la stăruinţele sale, va fi refăcută în 1853 [72].

III. Ansamblul Cotroceni în anii următori (1853–1856)

Domnitorul a folosit vechea reşedinţă refăcută atât ca loc de odihnă cât şi ca loc de muncă. Mutarea sa în anul 1853 în înoitul palat era anunţată în presă, odată cu programul său de primiri:

„În urma mutării Măriei Sale, Prinţului Stăpânitor la rezidenţa sa de vară la Cotroceni, spre a se înlesni fiecăruia audienţile din partea Înălţimii Sale s-au hotărât pentru viitor, zilele şi ceasurile de priimire, precum urmează:

Oricine va avea să vorbească Înălţimea Sa pentru treabă va fi primit în toate zilele la 12 ceasuri preciţe la amiaz, afară de mercurea.

Iar pentru vizite, vor fi priimite persoanele marţea, joia şi duminica la 7 ceasuri după amiaz" [73].

După cum se poate constata, domnitorul nu se retrăsese la Cotroceni pentru odihnă, dimpotrivă, avea un program de lucru foarte încărcat.

Palatul refăcut şi modernizat a devenit un spaţiu propice funcţiei de reprezentare. Aici au avut loc primiri oficiale la înalt nivel, dineuri, audienţe oficiale. Dintre acestea menţionăm două care surprind aceste aspecte precum şi elemente care conturează imaginea protocolului la români acum 150 de ani, introducându-ne în atmosfera festivă a epocii.

Cu ocazia sărbătorii de Sf. Constantin şi Elena, după slujba de la biserica Sărindar, încheiată cu 101 salve de tun slobozite de artileria imperială, a urmat trecerea în revistă a trupelor ruseşti şi româneşti, aflate împrejurul bisericii. După această solemnitate, Ştirbei a dat la Cotroceni *„o masă strălucită"* prinţului **Gorceacov** aflat în Capitală. Când acesta a închinat în sănătatea ţarului, artileria română, aşezată pe dealul Cotroceni, execută o salvă de 101 tunuri [74].

A doua zi, într-o sâmbătă, 22 mai, cavalerul Anton de Laurin, consul general al Austriei, s-a înfăţişat „în toată uniforma", însoţit de secretarul agenţiei, ca să anunţe oficial logodirea împăratului Francisc Iosif cu Elisabeta de Bavaria. Domnitorul era înconjurat de guvern şi de statul său major [75].

Şi în anii următori refacerii, ansamblul de la Cotroceni s-a înscris în preocuparea constantă a domnitorului pe linia menţinerii sale în bună stare, după cum o atestă şi catagrafiile mănăstirii (iunie 1854, februarie 1855, ianuarie 1856) [76]. În anul 1854 au fost făcute reparaţii la mănăstire – în valoare de 15 960 lei. Plata acestora trebuia rambursată ministerului de către mănăstire, dar egumenul nu s-a conformat obligaţiilor sale nici după patru ani ! [77] Semnalăm cu această ocazie că, pe antetul adresei departamentului – deci pe un act cu caracter oficial – apare „Ministerul

[72] Arhivele Naţionale, *Fond Ministerul Lucrărilor Publice*, dosar 46/1852, fila 1.

[73] *Ibidem*, fila 4.

[74] Arhivele Naţionale, *Fond Ministerul Lucrărilor Publice*, Dosar 111/1852, fila 39.

[75] Vezi legat de acestea Arhivele Naţionale, *Fond Ministerul Cultelor şi Instrucţiunii Publice*, Dosarele 4050/1854, 4206/1855, 4560/1856 şi Biblioteca Academiei Române, *Manuscris românesc* nr. 720.

[76] Vezi, Arhivele Naţionale, *Fond Ministerul Lucrărilor Publice*, Dosar 46/1852.

[77] Arhivele Naţionale, *Fond Ministerul Lucrărilor Publice*, Dosar 57/1858, filele 1, 3.

www.muzeulbucurestiului.ro / www.cimec.ro

Cultului și Instrucțiunii Publice din Principatul României" [78] deși numele oficial al statului era altul. În aceeași ordine de idei menționăm că pe numeroase acte oficiale emise în acea perioadă apare aceeași titulatură. Tot în 1854, Știrbei începe refacerea și modernizarea șoselei Cotroceni, care a necesitat mari lucrări: *„...a trebuit să se facă un rambleu de o înălțime de 2–3 metri; când s-a isprăvit acest rambleu, un colonel dup-atunci care mergea în toate zilele la cazarmă și vedea lucrându-se acea șosea, a fost atât de impresionat de acel rambleu încât îndemna pe toți să meargă să-l vadă zicând că este o lucrare gigantică"* [79].

În ultima parte a domniei sale, se constată o creștere a *standing*-ului palatului reflectată prin piese noi de mobilier (de această dată predominau esențele scumpe, de mahon), elemente mai numeroase ale artei decorative: ceasornice de masă cu muzicuță, orologii, picturi executate în străinătate (de exemplu portretele împăratului Napoleon al III-lea și al împărătesei Eugenia) [80]. Datorită vitregiilor vremii, domnul nu a putut să se bucure prea mult de rezultatele muncii sale, șederea lui la palatul Cotroceni fiind întreruptă din pricina ocupațiilor străine.

Frumusețea locurilor l-a atras pe tânărul **Petre Ispirescu**, viitorul scriitor. Între anii 1853–1854 acesta era un obișnuit al Cotrocenilor [81]. În diminețile de primăvară și vară, Ispirescu lua cu el o tânără familie pentru ca împreună să prindă răsăritul de soare pe platoul plin cu flori. Aceste ieșiri campestre matinale ajung să fie cunoscute în zonă și alți tineri – băieți și fete – încep să-i imite, platoul de la Cotroceni devenind în scurt timp un loc de întâlnire al naturii cu tinerețea, un loc favorit de *„preîmblări"*. Mai mult, cele mai plăcute amintiri ale tinereții sale – după cum scria Ispirescu în jurnalul său – sunt legate de aceste locuri [82]. Cu nostalgie rememorează alături de bucuria de a se afla în mijlocul naturii și fericirea de a fi alături de persoana iubită, căci cu ocazia acelor plimbări s-a îndrăgostit de Anicuța fata *„cea mai frumoasă din Izvor și din mahalalele de prin pregiur"* [83]. Când plecau, coborau la fântâna cu apă cristalină a Brâncoveanului.

Câteva aspecte legate d activitatea egumenilor

Despre acești locatari ai Cotrocenilor avem mult mai multe date în comparație cu celelalte persoane care au locuit în acele locuri. Din nefericire, ele nu sunt rezultatul unor activități caritabile, constructive cum ar fi fost firesc în cazul unor fețe bisericești, ci al unor rapoarte rezultate în urma unor dezvăluiri, denunțuri, acuze reciproce și anchete. Toate acestea contribuie la creionarea profilului acestei categorii sociale – reduse numeric – ajutându-ne să percepem mai bine cauzele resentimentelor societății românești față de acești egumeni greci, resentimente care vor ajunge la apogeu în perioada reformelor Domnului Unirii.

[78] *Ibidem*, fila 1.

[79] Nicolae Crețulescu, *Amintiri istorice*, București, pp. 8–9.

[80] Arhivele Naționale, *Fond Ministerul Lucrărilor Publice*, Dosar 107/1852, filele 116–121 care cuprind inventarul mobilelor aflate la palat în 1854 și filele 205–206 care cuprind catagrafia mobilierului aflat la palat în 1856.

[81] Paul Cornea, Elena Piru, *Documente și manuscrise literare*, vol II, Editura Academiei, București, 1969, pp. 158–162.

[82] *Ibidem*, pag. 161.

[83] *Ibidem*, pag. 158.

www.muzeulbucurestiului.ro / www.cimec.ro